

*Кучеренко Л. Е.,**аспірант кафедри теорії літератури**Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*

ЕВОЛЮЦІЯ МЕМУАРНОГО ЖАНРУ В ПЕРІОД ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація. Активне втручання глобалізації в літературне життя кінця XX – початку XXI століття спричинило перегляд структури, тематики й проблематики мемуарної літератури. Структура мемуаристики зазнала внутрішніх варіацій, що перетворили її на складний міжжанровий синтез.

Ключові слова: мемуарна література, документалістика, міжжанровий, глобалізація, щоденникові записи, мемуари.

Постановка проблеми. Трансформація соціокультурного та літературного життя XX – початку XXI століття стала причиною пошуку літературознавцями нових тем, проблем, ідей, метажанрових утворень і переосмислення літературних традицій минулого.

XX століття стало переломним у розвитку жанру мемуаристики. Науково-технічний прогрес та інтеграція особистості в глобальні знання позначилися на культурному житті й літературному розвитку та поставили перед людством нові проблеми й питання, за рішення яких взяли представники різних сфер життя. Літературознавці виявили значні якісні зміни в сучасній літературі. Це зумовило необхідність пошуку нових теоретичних одиниць та методів класифікації. Тематика й стилістична форма оновлених із часом документальних творів літературного характеру зазнала суттєвих метаморфоз. Насамперед важливим фактом стало виникнення нових жанрових систем і метажанрів, що позначилося на науково-літературному житті кінця XX – початку XXI століття. Через глобалізаційні явища література стала надбанням всього соціуму, стираючи національні межі, що спричинило варіативні зміни тематичного простору сучасної документальної літератури, де глобальні проблеми витісняють проблеми окремої особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якісні зміни в документалістиці досліджували такі літературознавці, як О. А. Галич [1], В. Ю. Марінеско [2], Г. М. Шевців [3]. Дослідники фокусували увагу на необхідності комплексного підходу до вивчення документальних жанрів: із точки зору не тільки літературознавства, а й лінгвістики, антропології, історії, психології, соціології, а також виявили ознаки окремих жанрових моделей, аналізуючи міру об'єктивності авторів документальних творів.

Вплив глобалізації на літературні процеси став об'єктом дослідження О. А. Галича [1], І. В. Лімборського [4], Р. Недерсоля [5]. Ці літературознавці виявили інтерес до якісних метаморфоз модерної літератури та пов'язали їх із впливом глобалізації на соціокультурне життя. Важливою для дослідження є робота І. В. Лімборського, у якій розкривається аналіз впливу глобалізаційних процесів на світову літературу. Задля виявлення наслідків впливу гло-

балізації на мемуаристику в сучасному її стані необхідно провести послідовне та логічне дослідження еволюції документальних літературних жанрів.

Метою статті є виявлення впливу глобалізації на оновлення жанру мемуаристики та аналіз еволюції форми, тематики й проблематики сучасної мемуаристичної літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Коріння жанру мемуарної літератури сягає давніх часів. Його тематика й проблематика змінювалися разом з епохою. Так, у давні часи увага фокусувалася насамперед на інтересах держави, люди цікавилися мемуарами відомих історичних осіб. А вже в епоху Відродження людина стала ключовою особою таких творів [2, с. 59].

Модернізм відкрив нові тематичні простори через появу нетрадиційних форм самовираження людини: імпресіонізм, модерн, футуризм, кубізм, експресіонізм, які дозволяли письменникам відчувати внутрішню свободу та епатаність, що й знайшло відображення на сторінках мемуарів.

Глобалізація – це масштабне поняття, що включає в себе багато аспектів. Це процес всесвітньої економічної, політичної й культурної інтеграції та уніфікації. У вужчому розумінні – перетворення певного явища на планетарне [6]. Початком глобалізації стали події після 1945 р., коли більшість країн світу домовилися про співпрацю. Літературознавець І. В. Лімборський, розмірковуючи щодо пояснення терміну глобалізації, надає таке визначення: «Як ідеологія глобалізація – це крайня форма відчуження: щось, створене людьми, стає тим, що має необмежену владу над ними» [4, с. 32].

Згодом, завдяки появі телефонного зв'язку, телебачення та світової мережі Інтернет, люди різних національностей, релігій та світоглядів змогли взаємодіяти. Це повело за собою як позитивні, так і негативні зміни, що позначилося й на культурному надбанні, адже соціально-культурне, економічне й політичне життя література не може обходити стороною через тісний зв'язок національного й особистого, матеріального й духовного. Глобальні суспільні проблеми проявляються на сторінках літературних творів незалежно від задуму самого автора. Письменник, інтегрований у глобальний світ, стає трансмітером, що передає читачеві своє бачення подій у світі, які в будь-якому разі є суб'єктивними.

Внаслідок прояву значних впливів із боку західних країн, які були викликані глобалізацією, не тільки українська, а й література інших країн зазнала змін у сюжетно-образних і проблемно-тематичних матеріалах. Глобалізація почала впливати на різні країни саме через літературу. З кінця XX століття в літературі виникають нові теми й проблеми, які вимагають вираження авторських ідей за

допомогою інших образів і концептів. У свою чергу це викликало появу нових жанрів і жанрових модифікацій та навіть течій, що відкрило для теоретиків літератури нові можливості й розширило базу невивченого матеріалу.

Тепер у людства виникають нові інтереси, пов'язані із зовнішнім світом та внутрішнім станом людини. Знання, які стали доступними для кожного, підштовхують письменників до вивчення людини в контексті цілого світу, тому мемуарні твори, написані після 80–90 рр., охоплюють складну філософську тематику. Перехід від соціального, політичного до філософського є характерною рисою епохи постмодернізму. Водночас мемуаристика перестає бути консервативним самотутнім жанровим утворенням і консолідує різні жанри й види мистецтва.

Документалістика на сучасному етапі не базується на чіткій структурованості та специфічній стильовій формі, не дотримується меж жанру та може варіювати. Саме в цьому полягає проблема виявлення жанрово-стильових особливостей документалістики та мемуарної літератури зокрема.

Перед теоретиками літератури постає нова проблема виявлення оновлених жанрів та їхньої систематизації в сучасній літературній науці, а також пошуку факторів, під впливом яких відбувся якісний зсув у літературі в цілому.

Основною причиною метаморфоз у модерній літературі ми вважаємо глобалізацію. Через доступність різноманітних знань усіх сфер життя суспільство цікавиться новими питаннями й філософськими проблемами, що спричинило появу нової тематики в мемуарній літературі. Так, наприклад, з'явився езотеричний жанр, який є досить молодим, але дуже популярним серед сучасної молоді. Така тематика є провідною в розглянутих нами творах, написаних вкінці ХХ – на початку ХХІ століття: у Ф. Картера («Освіта маленького дерева») та щоденниках К. Кастанеди (починаючи з «Навчання дона Хуана» і закінчуючи книгою «Колесо часу»).

Більшість мемуарних творів кінця ХХ – початку ХХІ століття є складними міжжанровими утвореннями, деякими з яких є такі: біографія-есе, біографічна новела, роман-есе, мемуарний роман, роман-дослідження, псевдобіографія, біографія-самосвідчення, роман-факт, роман-мозаїка, роман-пошук, роман-монтаж, біографічний пунктирний роман, повість-документ, пошукові мемуари, біографічний інтелектуальний бестселер.

У літературі non-fiction, яку ще називають документальною, домінує суб'єктивна правда автора, і залежно від його настанови на адресата виокремлюються такі різновиди літератури non-fiction: самоадресована (не опубліковані за життя щоденники), діалогізована (епістолярії), поліадресована – тексти літератури non-fiction (мемуари, автобіографії тощо), опубліковані автором і, відповідно, звернені до широкого загалу.

Мемуарну літературу не можна вважати суто документальною. Адже автор, будучи свідком певних важливих подій своєї епохи, все ж передає не факти про них, а своє бачення. Факти переломлюються через призму світогляду митця й продукт у вже обробленому вигляді надходить до читача.

Структура й тематика мемуаристики в сучасному вигляді залежить також від мети написання мемуарів чи щоденникових записів.

Метою написання таких мемуарів і біографій стало насамперед збереження пам'яті загиблих та апелювання до почуттів читача, протест проти насильства, війн, голоду, нацизму, привернення уваги суспільства до загальнолюдських проблем. Крім того, у зв'язку зі зменшенням кількості очевидців подій воєнних років, голоду й Голокосту, письменники прагнуть оживити події тих часів за допомогою літературних творів. Головне їхнє завдання – викликати почуття гуманізму, жалю, поваги та неприязні насильства з метою уникнення подібних проблем у суспільстві в майбутньому.

Так, про воєнні події 1941–1945 р. та післявоєнний голод і винищення людей єврейського коріння в 1997 р. Бельгійською письменницею М. Дефонсекою була видана книга мемуарного характеру «Вижити з вовками». Вона ставить вищезгадані питання: Голокост, нацизм, війна, насильство. Пізніше ця книга була названа квазімемуаром через представлення вигаданих фактів за реальні. Проте мета автора була досягнута сповна: читачі всього світу звернули свою увагу на загальнолюдські проблеми, які стали світовою трагедією та змогли проаналізувати ситуацію.

Ретельно проаналізувавши мемуари й щоденникові записи, які були видані в кінці ХХ – на початку ХХІ століття, ми сформуваємо класифікацію досліджених романів за актуальною проблематикою й тематикою. Пошук знань про людину й Всесвіт, езотерична проблематика та специфічне розуміння особистості, тема свободи та організації духовного шляху характерна проаналізованими нами мемуарам «Освіта маленького дерева» Ф. Картера, «Ілюзії» Р. Баха та 11 щоденникових записам К. Кастанеди, починаючи з «Навчання дона Хуана» й закінчуючи книгою «Колесо часу». Такі проблеми, як сучасні варіації усталених цінностей, роздуми над долею покоління та виявлення проблем модерної молоді, присутні в мемуарах Л. Каркатерри «Нічні мисливці», М. Дефонсеки «Вижити з вовками», С. Равича «Довгий шлях». Поява нових життєвих цінностей та орієнтирів людства стала основою, на якій базується новий глобальний погляд на суспільні проблеми всього людства. Те, що ці зміни припадають на кінець ХХ століття, можна пояснити тільки впливом глобалізації на літературне життя.

Висновки. Отже, мемуарний літературний жанр стає одним із найпопулярніших на початку ХХІ століття, адже він трансформувалася відповідно до потреб сучасного читача. Вхідження в глобальний світ спричинило штурм свідомості читача актуальними загальнолюдськими філософськими проблемами пошуку істини, правди, свободи та індивідуального духовного шляху. Порівнюючи центральні мотиви й проблеми модерних авторів із творами минулого, можна відмітити відходження від парадигми «людина – центр Всесвіту» або «суспільство – центр Всесвіту». Навпаки, трансформація знань і свідомості показала важливість не лише особистого, а й глобального, поставивши все живе на планеті на одному рівні, та необхідність об'єднання для єдиної мети як точку відліку нового часу, коли й постмодернізм ізжив себе, а теоретично нова течія, яка могла б називатися пробудженням, ще не сформувалася. Щодо структури, то необхідно відмітити значну еволюцію: документальна та мемуарна література сьогодні має вільну структуру та не є строго обрамленою, поєднуючи в собі різні жанри й види мистецтва.

Матеріали наукової статті в подальшому будуть розширюватися й теоретично обґрунтовуватися для представлення новацій дослідження на сторінках дисертації.

Література:

1. Галич О. А. Документальна література та глобалізаційні процеси у світі : [монографія] / О. А. Галич. – Луганськ : СПД Резніков В. С., 2013. – 264 с.
2. Марінеско В. Ю. Літературна біографія як жанрова модель: особливості еволюції, атрибутивні та модусні ознаки / В. Ю. Марінеско // Наукові праці. Філологія. Літературознавство. – 2012. – Вип. 181. – Т. 193. – С. 59–63.
3. Шевців Г. М. Сучасний стан дослідження автобіографічної проблематики в гуманітарних науках / Г. М. Шевців // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Літературознавство». – Х. : Нове слово. – 2013. – Т. 1. – № 1–73. С. 149–156.
4. Лімборський І. В. Світова література і глобалізація : [монографія] / І. В. Лімборський. – Черкаси, 2011. – 192 с.
5. Nethersole R. Models of globalization / R. Nethersol // PMLA. 2001. Vol. 116. P. 646.
6. Глобалізація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org/wiki/Глобалізація>.
7. Кардин В. С. Сегодня о вчерашнем. Мемуары и современность / В. С. Кардин. – М., 1961. – 192 с.
8. Толстанова М. В. Влияние глобализации на сферу литературы и науки о ней / М. В. Толстанова // Постсоветская литература и эстетика транскulturации: жить некогда, писать ниоткуда / М. В. Толстанова. М., 2004. С. 76–88.
9. Документалістика початку ХХІ століття: проблеми теорії та історії // Матеріали ІV Всеукраїнської наукової конференції. – Луганськ : СПД Резніков В. С., 2007. – 232 с.

Кучеренко Л. Э. Эволюция мемуарного жанра в период глобализации

Аннотация. Активное вмешательство глобализации в литературную жизнь конца ХХ – начала ХХІ века стало причиной перепросмотра структуры, тематики и проблематики мемуарной литературы. Структура мемуаристики понесла внутренние вариации, которые превратили ее в сложный междужанровый синтез.

Ключевые слова: мемуарная литература, документалістика, междужанровый, глобализация, дневниковые записи, мемуары.

Kucherenko L. Evolution of memoir genre in a globalization period

Summary. Active interference of globalization in the literary life of the end of ХХ – beginning of ХХІ century became a cause of revision of a structure, themes and problems of memoir literature. A structure of memoir literature had undergone internal variations which changed it into complicated betweengenre synthesis.

Key words: memoir literature, documentary literature, betweengenre, globalization, diaries, memoirs.